

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

Дацюк О.А.

завідувачка науково-дослідного відділу

«Історія фортифікації»

Національного історико-архітектурного музею

«Київська фортеця»

ШТАБ КИЇВСЬКОЇ ФОРТЕЦІ

Актуальність даної теми дослідження пов'язана з тим, що попри достатнє вивчення теми оборонного значення Київської фортеці та історії її будівництва, маловідомим залишається питання військового управління в м. Києві яке розпочалось із заснуванням Печерської фортеці.

15 серпня 1706 р. військовими інженерами та Петром I була закладена Печерська фортеця, основні будівельні роботи були завершені в 1723 р. Фортеця перетворила Печерськ на адміністративний центр [2, с. 37].

Період перших адміністративних змін пов'язаних з губернською реформою та заснуванням Сенату відбувався в період 1708–1710 рр. В країні було створено 8 губерній. Центром однієї з них став Київ. Губернатори отримали адміністративне, фінансове, судове та військове повновладдя, підпорядковуючись лише царю. Повітові воеводи були перейменовані в комендантів й опинились в підпорядкуванні губернаторів та втратили право безпосереднього спілкування з центром [8, с. 73].

Для губернатора та його штату в 1711 р. була побудована резиденція в Києво-Печерській цитаделі [8, с. 76].

В 1716 р. Петро I видав військовий Статут в якому закріпив організацію польового управління для чинної армії. Цим Статутом був визначений склад квартирмейстерських служб полків, дивізій і корпусів. Квартирмейстерські служби разом з інститутом ад'ютантів надалі стали основою для створення штабів. Надалі відбувався

процес вдосконалення структур органів управління та штабної служби.

У 1763 р. квартирмейстерська служба була перейменована в Генеральний штаб з місцем розташування в Петербурзі, під керуванням віцепрезидента Військової колегії [3, с. 230]. Генеральному штабу підпорядковувався київський генерал-губернатор. Будинок та канцелярія генерал-губернатора, будинок оберкоменданта артилерії інженерного корпусу, генералітет та штаб-офіцери в 1774–1775 рр. перебували в Печерській цитаделі.

В 1781 р. на Лівобережжі створюються Київське, Чернігівське та Новгород-Сіверське намісництва. Центром Київського намісництва в 1782–1796 рр. був Київ. Правління намісництва розташувалось в Києво-Печерській фортеці в колишньому генерал-губернаторському будинку. У зв'язку з цим в 1781 р. будинок губернатора був відремонтований, але невдовзі згорів, після чого органи державного управління були переведені до будинків Печерської та Подільської частини міста [8, с. 77–78].

У 1806–1807 рр. князь Волконський перебував в Тільзиті (місто в Калінінградській обл. сучасної Росії) разом з Олександром І, де був представлений особисто Наполеону І, а після підписання мирного договору (між Францією та Росією), був відправлений до Франції для вивчення її військових установ, а особливо організації генерального штабу. З успішного відрядження князь повернувся в 1810 р. зі звітами про влаштування французької армії та головного штабу, після чого й був назначений командуючим всією квартир'єрською частиною.

Таким чином, в 1812–1815 рр. в Російській імперії за французьким зразком були створені Головний штаб, штаби армій і корпусів.

1 січня 1818 р. сухопутні сили імперії складались з двох армій. Штаб-квартира 1-ї армії, що складалась з шести піхотних корпусів, знаходилась в Могильові (Білорусь). 2-а армія складалась з двох піхотних корпусів, головна штаб-квартира знаходились в Тульчині (Україна).

З 1805 по 1810 роки на території Печерських Липок були побудовані так звані «присутственные места» – державні органи

управління, Київське дворянське зібрання та будинок генерал-губернатора.

Протягом першої половини XIX століття штаби були створені в тому числі й в дивізіях. До складу штабів входили квартирмейстерський відділ й відділ чергового генерала (в корпусах і дивізіях – відділ чергового штаб-офіцера), а також посадові особи, що керували різними службами. В ході цієї реформи було засновано посаду начальника штабу армії (для штабу корпусу – оберквартирмейстер, для штабу дивізії – дивізійний квартирмейстер) з позначенням їх прав та обов'язків [3, с. 371–380].

В 1862 р. з Київської, Волинської та Подільської губерній був організований Київський військовий округ (КВО) з Військово-окружним управлінням (штабом) у Києві.

Після скасування Харківського військового округу в 1888 р. до КВО були приєднані Полтавська, Курська, Харківська і Чернігівська губернії [7].

Штаб Київської фортеці був головним органом управління міста. У ньому працювало керівництво військового відомства і його допоміжні служби.

Штат Управління для Київської фортеці-складу в мирний час станом на 15 березня 1897 р. складався з коменданта генерал-майора при ньому штаб-офіцер.

Керівник штабу фортеці також був і керівником комендантського відділення.

Комендантське відділення складалось з начальника відділення комендантського штабу, офіцерів генерального штабу, чотирьох комендантських ад'ютантів (стройових оберофіцерів).

При штабі було санітарне відділення яке складалось з начальника відділення та лікаря фортеці.

Окрім того, при штабі перебували священнослужителі, кріпосна жандармська команда, кріпосна пожежна команда, літограф та п'ять писарів [6, с. 81–83].

Будинок штабу знаходився на Банковій, 11. Цей будинок був побудований в 70-х роках XIX ст. за проєктом київського архітектора Олександра Шіле [2, с. 111]. В цій будівлі працювали начальники Київського штабу:

14.02.1869–14.03.1873 рр. – генерал-майор (з 1872 р. – генерал-майор Свити) Драгомиров Михайло Іванович;

30.08.1881–30.05.1887 рр. – генерал-майор (з 06.05.1884 р. – генерал-лейтенант) Косич Андрій Іванович;

14.06.1887–01.09.1888 рр. – генерал-майор фон дер Лауніц Михайло Васильович;

14.03.1892–12.03.1894 рр. – генерал-майор (з 30.08.1893 р. – генерал-лейтенант) Беньовський Аркадій Семенович;

25.05.1899–12.10.1902 рр. – генерал-лейтенант Сухомлинов Володимир Олександрович;

27.01.1903–21.05.1908 рр. – генерал-майор (з 06.12.1904 р. – генерал-лейтенант) Маврин Олексій Олексійович;

30.08.1908–12.07.1912 рр. – генерал-майор (з 30.10.1908 р. – генерал-лейтенант) Алексєєв Михайло Васильович;

3.08.1912–19.07.1914 рр. – генерал-майор Свити (з 31.05.1913 р. – генерал-лейтенант) Драгомиров Володимир Михайлович [7].

В ході революційних подій 1917–1918 рр. командування КВО було відсторонене від управління округом. В результаті Київський військовий округ було скасовано, оскільки він обіймав територію, якою більшовицький уряд за Брест-Литовським договором 3 березня 1918 р. поступився Німеччині.

У 1918 р. в будинку Військово-Окружного Штабу розміщувався Генеральний штаб армії Української Народної Республіки, за часів державності гетьмана П. Скоропадського – Генштаб армії Української Держави. Серед штабних працівників були визначні українські воєначальники – командувач армії УНР генерал-хорунжий Василь Тютюнник, генерал-хорунжий Марко Безручко, полковник Євген Мешківський [1, с. 98–99].

Після Жовтневої революції Київський військовий округ був утворений радянською владою 12 березня 1919 р. на території Київської, Чернігівської губерній. За встановлення радянської влади до Київського військового округу послідовно приєднувались Подільська, Волинська, Херсонська та Одеська губернії. 23 серпня 1919 р. округ було розформовано у наслідок загрози втрати Києва військами РСЧА. Війська округу відступили з радянською армією.

23 січня 1920 р. наказом № 118/23 голови Реввійськради Республіки Л. Троцького на території України знову створюються Київський військовий округ, з місцем перебування окружного комісаріату в Києві, та Харкові.

27 травня 1922 р. штаб, що управляв всією територією України організували в Харкові [4, с. 298–320].

В червні 1934 р. управління округу переїхало з м. Харкова до м. Києва. У зв'язку з цим колишня будівля Військово-Окружного штабу була знесена, оскільки приміщення не відповідало вимогам новому часу. В 1936–1939 рр. для штабу Київського особливого військового округу була зведена нова монументальна шестиповерхова будівля в стилі сталінського ампіру, яка по площі займала майже цілий квартал. Автор проєкту – харківський архітектор Сергій Григор'єв [5].

У наш час в будівлі знаходиться Адміністрація (офіс) президента України.

Список використаних джерел:

1. Гай-Нижник П. П. Власний Штаб гетьмана П. Скоропадського: структура, штати, завдання (1918 р.) / П. П. Гай-Нижник. // Гілея. – 2011. – № 53. – С. 61–73.
2. Ерофалов-Пилипчак Б. Л. Архитектура имперского Киева / Б. Л. Ерофалов-Пилипчак. – Киев: А.С.С., 2000. – 192 с.
3. История русского генерального штаба. Составил генерального штаба генераль-майоръ Н.П. Глиноецкій. Т. 1. Петербург, 1883. С. 441.
4. Киевский Краснознаменный. Очерки истории Краснознамённого Киевского военного округа (1919–1979) – Москва: Воениздат, 1974. – 432 с.
5. Офіс Президента [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/news/administration>
6. Полное собрание законов Российской империи : Собрание 3-е. – Санкт-Петербург : Государственная типография, 1885–1916. т. 7. Собрание 3-е: с 1 марта 1881 г. по 1913 г.
7. Русская императорская армия [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://regiment.ru/index.htm>
8. Ситкарева О. В. Киевская крепость XVII–XIX вв. / О. В. Ситкарева. – Киев: Национальный Киево-Печерский историко-культурный, 1997. – 196 с.